

A SZÉP SZELLEMI ÉRZÉSE MINT AGYFUNCTIO. *

Mielőtt nehéz feladatunk alapvető megoldásához fogunk, mely már természete szerint nem a szokott feuilletonszerű divatos elvont phrasisokkal valósítható, kénytelenek vagyunk a feladat mélyebb alapjait vetendők, az emberi szellem általános alap-functió-módozataira legalább vázlatosan áttérni.

Valamely összjelenségnek ismeret alakjában való létesítése csak szemléleti képeknek állandósítása mellett válik lehetségessé. Miként lehetséges ez az állandósítás összjelenségben elő nem tűnő parányi létmozzanatok folytonos átmenete és tevékenységi módozatnak nagyobb körvonalakban való fenntartása mellett, azt szerző előbbi dolgozatokban — a szemle II. évfoly. 5. és III. évfoly. 3. füzetében már érintette.

Az elemi létező jelenség azonban, melyből ezen állandósítás mint *synthesis* létesül, az egyedi tevékenység vagy átmenet.

E szerint az emlékezetben megtartott, az átmenet különböző momentumainak megfelelő különböző szemléleteknek egy és ugyanazon változó létre való vonatkoztatása folytán ezen létező jelenségeknek egy létazonosságban egyesítve kell feltűnnie. Hogy ezen minden változásban a z o n o s lét jelensége már jelenség-complicatio, mely a concret érzéki emlékezeti jelenség-létmozzanatokból felépül, már az eddigiből világos. A jelzett, tényleg külön adott, tehát külön a jelenség tényében is létező képek nem képezik elkülönődöttségükben az állandó lét jelenségét,

* Nem osztom, sem általánosságban, sem részleteiben a jelen cikk fejtegetéseit. Teljesen eltévesztettnek vallom annak alapirányát, módszerét és téveseknek deductióit. Nehogy azonban az igen tisztelt munkatársnak kifogása lehessen az én objectivitásom ellen, közlöm a cikket egész terjedelmében és az ítéletet rábízom az olvasókra. Nem szeretnék igazságtalansággal, munkatársaim iránt, távozni helyemről.

Böhm Károly.

mert ezen jelenségek, mint a változás mozzanatai megkülönböztetnek ezen állandó létől. Ez utóbbi tehát nem elemi létező jelenség, hanem az előbbiekből magyarázható synthesis. Ezen változási momentumok külön megtartott jelenség létét tagadni annyit tesz, mint az adott jelenség létező tényét tagadni. Hogy azonban éppen ezen képek képezik az állandó lét jelenségének elemeit, az onnét is világos, mert éppen ők azonosítatnak ezen létben és az állandót csak mint ezen, a jelenség létében az emlékezet létező jelenség-tényeiben külön megtartott »változások« hordozóját fogjuk fel.

A jelzett szellemi functió, mely különböző, külön az emlékezetben fenntartott képet egyesít, és melyről már kimutattuk, hogy csakis az agyideg-fonalok közvetítése által válik lehetségessé, az egybevetítés functiója (Lásd a Szemle II. évf. 1. és 2. füzetét.). Itt kiegészítőleg csak azt érintjük, hogy a szemléleti tér kapcsolata is az egybevetítés által létesül, az által, hogy az egybevetített azonos alakulatok különböző centrumokban folytatólag más-más alakulatok által határoltatnak, míg a határok maguk szükségkép a jelentkező lét közvetlenségében adva vannak, és nem létesülhetnek mint olyanok idegutak kapcsolata által, mert ilyen feltevés a matematikai evidentiát és szükségességet lehetetlenné tenné.

A szellemi összjelenségben azonban majd eltűnnek, majd visszalépnek a fenti viszonylag állandósított képek, a mint a szellem az illető kép felé fordulni, vagy attól elfordulni látszik. Ez a figyelem functiója.

Ezen képek azonban nem változhatnak qualitativ határozottságukban, nem rezgésük intenzitásában, nem alakításuknak az összjelenségben előtűnő állandósított nagyobb körvonalaiban, mert ez a szegezett kép megváltoztatása, az emlékezeti ténynek a figyelemben való meghamisítása volna. Ha azonban itt a physiologiai tény létét a pszichikai jelenség létevel azonosítjuk, látszólag nem választható elméletünk; mert a figyelem változása szemben áll az állandósított jelenség változatlanságával, úgy hogy a változóan figyelő szellem mint más lény látszik lengeni a szegezett szerves kép felett. De problémánk az egybevetítésben találja megoldását. Az egybevetítés functiója maga ezen szellemi, mely az összvényben elő nem tűnő számtalan ideg-fonallal egyesíti

a központi plasma-alakulatokat. Az összekötő fonalok intensivebb rezgése az alakulatok functiójának állandósága mellett intensivebb összeköttetést idéz elő az összjelenségben vagyis a szellemben, melynek számára már most intensivebben tűnnek elő a mivoltukban változatlan összekapcsolt központi alakulatok.

De itt az idegmechanikának már előbb idézett, Wundt által is constatált azon törvényére kénytelenek vagyunk áttérni, mely szerint az idegpályák végállomásain áll be a legintensivebb positiv idegtevékenység, míg az idegfolyam a kezdetben az általa érintett összekapcsolt központi plassen-functiót nagyobb körvonalaiban nem zavarhatta. A figyelem idegpályáinak végállomásai ennél fogva merő ellentétben a szegezett szemléletekkel (melyek viszonylag egyenletesen fentartott folyamatok végállomásait képezik) folytonos hullámmzást és átmenetet fognak előtűntetni.

És ezzel találja egyuttal physiologiai magyarázatát azon őseredeti jelenség, mely ezen központokban létesül. Az itt mutatkozó folytonos átmenet és hullámmzás a fentivel ellentétben álló, nem szemléleti jelenséget fog alkotni. Hogy tehát a szemlélt képek a szellemi összjelenségben eredeti vagy objectiv változatlanságuk mellett a figyelem működésében mindazonáltal változó erővel előtűnhessenek, kell hogy a figyelmet közvetítő pályák végállomásaiban, melyeket ezen alkalmakban a figyelem központjának is nevezhetünk, nem szemléleti jelenségre vagy átmenetre legyenek vonatkoztatva. Csakis így válhatnak azok a figyelem tárgyaivá. Az első központi functiót objectiv functiónak, a másikat subjectiv functiónak nevezhetjük. Hogy az itt szerkesztett functiók valóban teljesen megfelelnek az ezen nevek alatt ismeretes tényeknek, hogy ezen tények minden sajátosságai ismét kiindulva felmutathatók, azt kimutathatjuk. Az abstract öncsalódás csak az objectivet a léttel, az alanyit rendszerint a nemléttel, a pusztá illusióval, az önmagában valótlannal, a nem létező jelenség képzelenségével azonosítja. Hogy ezen valóttalan és tarthatlan álláspont illuziójától szabaduljunk, tartsuk mindennek előtt szemmel, hogy a subjectiv beltény is ép oly létező jelenség mint az objectiv. Akkor majd kutatásunk folyamán még a fenti illusió származása is világossá válik előttünk.

Világossá válik mindenekelőtt azon elvont mondat concret alapja, hogy tárgy nincs a dva alany nélkül. A figyelem szervezete azon szellemi háló, mely a tárgyak világát egybefűzi láthatatlan fonalaival. De a figyelem központjai, mint ezen folyton hullámzó tevékenység végállomásai, egész lényegükben azt állítják elő, a mit mi az alanyiség jelenségében ismerünk, ellentétben a tárgygyal. Ha mi csak egyes vonásokat eredményezhetnénk ezen uton, kételkedhetnénk, hogy csalódtunk-e alapconstructiónkban vagy sem. De előállíthatunk minden vonást, még ezen tevékenység legbonyolultabb, legsublimabb alkalmazásában is. És ennek bizonyítéka éppen a szép szellemi érzésének demonstrációja, a mint az itt a subjectivitás elméletéből mintegy kinő.

Az alanyi nem a szegezett, a szemlélt, az ismeret tárgya, (már a képzelet alakja is ilyen tárgy), hanem az életnek és érzésnek nemszemlélhető, egyszerűen és közvetlenül képben soha sem adott állapota. Innét világos, hogy az alanyi functiók túlsúlya nem alkalmas az ismeretre, mert a pusztán alanyi felfogás a tulajdonképeni határozott, azaz az emlékezetben állandósított ismeretnek ellentéte.

A szellemi felfogás alanyi és tárgyi functiója egybevetítés által van egyesítve, mert ezen két jelenségmódozat nem mint egymásmelletti jelenség, hanem mint egy és ugyanazon szellemi jelenség tény fogatik fel, mindazonáltal, hogy ezen jelenség-tények közvetlensége élesen különválnak úgy mint az emlékezetben külön megtartott változássorozat képei, melyek mindazonáltal a gondolatban azonosítva egy »substratumra« vannak vonatkoztatva. De az egyik vagy a másik egybevetített módozat intensiverben tűnhetik elő az összjelenségben. Az egyik esetben az alany pusztá tárgyként fogatik fel, a másik esetben ezen egybevetítés ösztényében a tárgy mint pusztá alanyiség. A figyelő öntudat egységét és »synthesisét« közvetítő functiók megvizsgálásánál, a mint az a Kant-féle philosophiában fennforgott, már az előadottak szerint nagyon természetes, hogy végre minden túlnyomó alanyi felfogásban elmerülni látszott. De van ezen túlnyomó alanyi oldal előtünésének itt még sokkal mélyebb alapja, melyre azonnal áttérünk. Mint a nyugvó csillagos égboltozat a hullámzó tenger mélyeiben, úgy tükröződik vissza a

tárgyak világa az alanyiség oceánjának mélységeiben, és míg ezen hullámokat a belső változás minden szellője megmozgatja, addig az indulatok leghatalmasabb vihara is érintetlenül hagyja az objectiv elmélet szemléleti magaslatait. Így érthető, miért magasztalja Aristoteles a szemléletet és elméletet mint szenvedéstől ment, legboldogabb, isteni állapotot.

És mégis csak az alanyiség mélyeiben rejlik ezen szenvedéstől ment tiszta szemlélet és ezen szemlélet variatió-schemáinak utolsó titka. A mindenség élete eredetileg a feszítés tevékeny átmenete, mely itt mint saját jelenségünk legegyszerűbb létező alakja mutatkozik. Ezen átmenet egyes stadiumait mintegy röptében fényképezi a szemlélet. Hogy pedig a szemléletben minél tökéletesebben fejtsék ki az átmenet, számtalan egybevitett szemlélet gazdag sora keletkezik. Ilykép fogatik fel végre az abstractióban az átmenet gazdagsága szintelen schémában, mely a változás számtalan állomását egyformán egy összjelenységben egyesíti, s a képek egyikét sem engedi egyedi concret mivoltában előtűnni, midőn a »változástól abstrahál«, azt egyuttal a »változatlan« substratumban feltételezvé, mert ezen substratum csak mint minden változások hordozója ezen »változatlan.« Az abstractió azonban tulajdonképeni célját nem érheti el soha, az átmenet eredeti gazdagságát nem merítheti ki soha szegezett képeiben és azok összjelenségében. Vissza kell tehát végre térni a merev szegezett objectivitás világfelfogásától ezen eredeti átmenetre, mely az alanyiségben rejlik és mely ezen variáló és kételkedő gondolatiság központi kapcsát képezi. Kell hogy az alanyiség mélyeiben kutassa az emberiség az objectivitás nyugodt magaslatainak kulcsát. A *λόγος*-t, melyet az antik világ a határozott és magában határolt szemléletben teljességében fel nem foghatott, fel kell fognunk tehát az eredeti érzés szenvedő alanyi létében, annak végtelen, ideális, kimeríthetlen mélységének lényegében. Ez a keresztény korszak és philozófiájának titka.

Az objectiv szemléletben közömbösnek látszik a más, benne tehát az öntudat és a világ a tevékenység eredeti alapjában felfogva nincs. A szemlélet ténye csak külső, közömbös és ilykép önkényes átmenetet alkothat. De a tevékeny és szenvedő eredeti érzéki lét számára nem közömbös ezen más, az saját lényé-

nek lénye, saját életének elválhatlan mozzanata, melylyel a feszítő és tevékeny, mint olyan, megszűnik. De a feszítés ezen eredeti vonatkoztatása, mint ezen belső lét és élet, már nem pusztán mint másnak utánképzése mutatkozik, mint secundár, hanem ezen átmenetet alkotó jelensége egyúttal saját léte. Itt, a beltény tárgyszerű összefüggésének vizsgálódásában feloszlik végre a nemlétező jelenség és a nemjelentkező lét abstract illúziója.

Az egybevetítés alapjelensége, mely egy csapással a gondolati azonosítás lényegét az alany és tárgy ellentétét naiv felfogásától kezdve abstract sublim átalakulásáig megvilágította, és egyúttal az abstract gondolatiság alakjait, kell hogy világot vessen a szellemi érzések tényeire is, melyek hasonlóképp csak a nemszemléleti jelenség universalis variatio-alakjaiban létesülhetnek és azokból kimerítően magyarázhatók, ha elméletünk alapos.

A szép szellemi érzésében, mely fejtegetésünk közvetlen tárgya, tehát hasonlóképp a szellemi figyelem egyfunctióját fogjuk látni, mely bizonyos szemléletek megfigyelése folytán beáll. A szellemi érzések között épen ezen érzés az, mely legtisztábban a tárgy által adott megfigyelési módozat eredménye. A figyelemjáték a az adott tárgyon, mint olyanon, mely a figyelmet önmagán leköti, az, a mi itt a szellemi érzést létesíti. A mi a figyelmet adott tárgyon leginkább leköti, a tárgy változékony alakításának gazdag mivolta, melynek részleteit a figyelem kíséri. A szép szellemi érzése tehát ilyképp szorosan a szemléleti tárgyhoz kötött, azaz kiválóan tárgyias természetű szellemi érzés. A szép szellemi érzésének ezen oldala leginkább az elméletre emlékeztet, mely hasonlóképp tárgyias. Látjuk továbbá, hogy az adott tárgynál leginkább annak alakoldala az, mely a figyelmet a tárgynál lekötni alkalmas. Általánosságban mondhatjuk itt, hogy a szép nem külső tekintetek, hanem maga az alkalmas tárgy által indított figyelem oly játéka, mely képes universalis módon variált alanyi nemszemléleti functiók szorosan összefüggő összvényét ébreszteni. Már most úgy a megindítás közelebbi módozatát, mint ezen összvénynek közelebbi általános jellemét kell fejtegetnünk, kimutatandók azt, hogy ezen úton úgy a szép érzésének jellemző sajátságai mutatkoznak, valamint azt is, hogy

ezen itt általánosságban jellemzett szellemi összvény miben különbözik élesen különösen a gondolati általánosság functióitól, mint-hogy érzéki képek mellett feltűnő, korlátolt számban mutatkozó mellékképzetekből már az azt alkotó variáció sorok mindenoldalú és egyedileg áttekinthetlen universalis volta választja el élesen. Ezen elméletnek ki kell állania próbáját a szellemi tények egész birodalmában, a hol a látszólag egymástól legtávolabb eső szellemi jelenségek is eddig nem sejtett módon közös alapból világítanak meg. Célunk így a jövő concret egységes tudománynak alapjait vetni, mely nem a nemlétező jelenség örült phantomjának feltételezéséből indul ki, — nem a nemjelentkező lét ellenőrizhetlen képzelgéseinek körében mozog, hanem a philosophiában a jelenség létező tényeit megvizsgálja és öntudatosan alkotja, leg-szorosabb szövetségbe lépven a természettudománynyal. Constructiónak minden lépésével az alkotandó szellemi tény által ellenőriztetik a philosophus, — mely tényt minden ember önmagában bír.

Jelen feladatunknál a jelzett úton azonban mindjárt a kezdetben látszólag leküzdhetlen nehézségekkel kell megküzdenünk. Az ismeret ugyanis, a mint fejtegettük, szükségkép a nyugodt fixirozott szemlélet alakját ölti. Egyuttal azonban azt láttuk, hogy az, mélyebb alapjaiban csakis az eredetileg nemszemléleti tevékenység és átmenet által érthető, csakis abban világítható meg alapjában. Ezen követelés, melyet a szemléletre való egyoldalú és jogosulatlan hivatkozással és az átmenet jelenség-tényének tarthatlan pusztá tagadásával nem odázhatunk el, utolsó consequentiában a kedély nemszemléleti mélyeibe kényszerít minket belépni. Ezen látszólag áthatlan homályt szellemileg át kell hatnunk, hogy csakis így az öntudat csillogó felületéről, a szemléletek világából a szellemnek elrejtett mélyeibe hatoljunk, a jelenség egyszerű létező alapjába, mely egyuttal a tevékenység ösléte maga.

Mindenekelőtt azon feltevés, miszerint a szemlélet alapjában és absolute eltér a nemszemléletitől, megcáfoltatik a szellemi öntudat azon tényében, mely a szemléletnek és az átmenetnek egybevetítésében nem máson, hanem magán a szemléletinek megfelelő létjelenségen állítja az átmenetet, mint oly valamin, a mi vele a jelenségben és így a létben is megegyez, és hasonlókép

magának az átmenőnek mint olyannak tényleg és a jelenség-létben megfelelő viszonyait és alaki állapotait állítja a szemléletben, mintegy röptében fényképezve. Ezen ténybeli és jelenség-létebeli összhangzásnak megtagadása csak az adott jelenségtény nyel ellentétben és egyáltalán csak ott lehetséges, a hol eleve a nemlétező jelenség elvont iskola-phantomjának feltételezésével van dolgunk. Itt élesen szemmel tartandó, hogy mi csak a jelenség tényét mint olyant vizsgáljuk meg és nem ismerünk a mögött lebegő alaplétet, melynek tarthatlan ellenmondó feltételezése ezen skepsis egyedüli támasza, oly skepsisnek, mely itt is csak mint a kimult abstract dogmatismus árnyéka mutatja be magát. Az abstractió ezen kísértetszerű alakjának babonájával eltűnik itt az alapnehézség oly állásponton, mely az egybevetítés ezen tényében összhangzónak talált megkülönböztetett jelenségeket a létben is ugyanazon vonásokban, melyek a jelenségben megegyeznek, összhangzónak állítja és e tekintetben az egyiknek a másikra való tárgyszerű alkalmazásának jogosultságát is látja, kiemelve egyúttal a kettő közötti ellentétet. Ezen ellentét csak az ösztény nagyobb körvonalainak, a rezgési módozatok határainak fenntartásában áll, mely csakis sajátos bonyolult szerves feltételek eredménye. Ezen ellentét azonban nem áll fenn a szemléletnek folytonos átmenetben levő egyedi mozzanatai tekintetében, mert a szemlélet, a mint azt tényleg tapasztaljuk, eredetileg nem merev absolut létben holt létként jelentkezik, ez csak az elvont gondolat hamisító hozzátevése, hanem önmagában finoman hullámzó feszítés, merő élet és tevékenység a pusztá érzés mint olyan nemszemléleti tevékenység-átmenet. De a szín érzése, a tapintásban érezhető feszítés, a szemlélet elemi alkatrésze, létmozzanata mindazonáltal, hogy a pusztá érzés mint olyan még nem szemlélet. Való tehát, hogy a szemlélet az ismeretre nézve lényeges, de csak a nemszemléleti átmenet létező elemi jelenségének felfogása mellett válik ezen ismeret tökéletessé. A szemlélet saját természete vezet ezen átmenet felfogására, mint annak elemére.

A kedély világa tehát mint ezen nemszemléleti átmenetek ténye, eredeti létünk, mely önmagában még nem ismeret. Ezen nemtárgyias elvont értelmi felfogás nem hatol a szellem teremtő mélyeibe, melyek a szépművészetben

nyilvánulnak. A teremtő szellem ezen mélységeinek megvilágítása a valóságos eleven philosophiát jellemzi, mely a kész elvont alakok holt schematismusán túlhaladt.

A kedély életét rajzolandók, vessünk egy pillantást a gyermek szellemébe. A létesülő ismeretben a gyermeknél kiváló szerepet játszik a szemléletek kedélyszínezete. Az érzéki észrevevés tárgyait sajátos varázs veszi körül, melyet különben csak a költészet képes teremteni, — mintegy sajátos láthatatlan, titkos illatban látszanak azok elmerítve lenni. Ezen álomszerű kedélyállapot ép oly mértékben túlnyomó, a mennyiben még a nyugodt értelmes ismereti fixirozás functiója tökéletlenül kifejlett. Ezen kedélyszínezet (Gemüthsfärbung) a nemszemléleti kedélyközpontok intensiv functióját mutatja és azoknak mindig hatalmasabban kifejlő játékát, a hol a rezgések és alakulások folytonos átmenetében, ott, a hol ezen átmenet nagyobb határoló körvonalainak változása lassúbb, kevésbé rohamos és azok hullámzása oly finom, hogy már az összjelenségben eltűnedezik; a nemszemléleti, nemtudatos jelenségek a szemlélhetőség határáig emelkedvén, csalóan előcsillognak, hogy azután újra az érzés átmenetében mintegy sötét mélységekben elmerüljenek. Az átmenet ép oly folytonos praesens jelenség, mint az abból eredő szegezett kép. Itt a kedély mélyeiben fejlődnek a képzelet gazdag alakulatai, a fajvariációk, — itt létesülnek a fogalmak, melyek a nemszemléleti átmenet ősalakjaiból kiemelkedve, annak megfelelő gazdag változatosságban végre állandósíttatnak. Itt a kedély mélyeiben szunnyad mintegy csirában a gondolkodás fixirozott alakjainak végtelen gazdagsága.

Vessünk most már egy pillantást ez új universalis perspectivára és kísérjük figyelemmel azon ellentétet, mely itt a gondolati fixirozott variációk functiójával szemben mutatkozik. Végtelen gazdag tartalom van itt is egyesítve, mint ott a szemléletben, sőt bizonyos tekintetben sokkal gazdagabb, őseredetibb tartalom, de egészen más, mint ott. Itt is, az universalis megindítás intensitásának egyforma voltát feltételezve, visszalép az egyedi korlátolt mint olyan és individualitás nélküli, véges indulat és vonatkoztatás-nélküli összjelenséggel van dolgunk, mely sajátos fenséges nyugalmat mutat. De még a fixirozott variációk elvont egysége csakis ezen holt merev nyugal-

mat mutatja, mily hatalmas belső mozgás és megindítás rejlik itt az universalis összjelenség nyugalmaiban! Természetesen! mert míg ott fixirozott viszonylag merev alakokkal van dolgunk, addig itt a tevékeny átmenet neutralisált universalis egysége lebeg előttünk. Az abstractio minden homálya mellett egyúttal milyen értelmes, befejezett. Mily átlátszó világosság mutatkozik a fixirozott elvont gondolkodás tudatos alakjainak variatio-körében! Természetesen, mert ezen alakok mindenütt alapjukban szemléleti szegezetti alakra vezetnek vissza és simulnak így a szemlélethez, mint »alkalmazáshoz.« Ha a szellemi érzés alapelemei szemléletek volnának, akkor azoknak itt is, mint az abstract gondolatnál, elő kellene folyvást tűnni, úgy, mint könnyű testek, melyek folyadékban elmerítve, folyton újra a felszínre bukkannak. De ez nincs itt így. Sőt alapjában kimondhatlanak, nem-demonstrálhatónak, határozatlan, nem-szemlélhetőnek, sötétnek, mystikusnak látszik a szellemi érzés, mert itt az átmenet gazdag változatosságában hiányzik a fenti szegezés. Ezen tevékeny átmenet egyedi alakjainak intenzitása, ezen affectus ereje messze túlmehet a fixirozott képek intenzitásán, a hol a rezgési határok nyugodt egyensúlya rohamos átmenetek által könnyen zavarható volna. A kedély functióinak megindítása tehát az, a mi legintenzívebben visszahat a motorikus idegekre; itt kereshetjük tehát leginkább a cselekvés forrásait. A cselekvés mind egyedileg határozott megindítás azonban már túlnyomó egyedileg határozott indulatot, nem pedig a kedélynek fenti neutralis universalis megindítását tételezi fel. De az affectus alapjellemé itt is megvan a szépben. Míg a szemléleti és gondolati, az objectiv minden világossága dacára is, el van idegenítve legbensőbb létező őseredeti mivoltunktól, az érzéstől és tevékenységtől, addig legbensőbb tevékeny érző életünk universalis, eszmei volta nyilvánul a szépben; azért énünkhöz oly rokon, fenségében és eszményiségében is oly meleg és otthonias érzés fog el minket a szép érzésében, mely a legmagasztosabbat a legegyszerűbben, az élet ősalapjaiban az idealitás egét feltünteti. Azért látszik az universalis szellemi érzés ép oly melegnek, mint a tiszta gondolkodás hidegnek, ép oly elevennek, mint amaz holtnak, és a gondolkodás ép oly határozottnak és világosnak minden határozatlanságában is,

mint emez minden határozottságában is homályosnak és titkosnak.

Mínt hogy itt a megindító figyelem functiója mint olyan a szemléleti tárgy a lakjához van kötve, — mely pontot még közelebből fejtegetünk, — nem pedig a tárgy qualitativ intensitás fokához, csakis ez és nem a kép tárgyi intensitása határoz itt. Hogy itt az átmenet és az azt megindító figyelem a lényeges, arra legvilágosabb példát mutat a zene, ezen a kedélyre legközvetlenebb, legintensívebb hatást gyakorló művészet, melynek alakjai ép azért hatnak oly közvetlen hatalommal a kedélyre, mert azok a fixirozó emlékezet azon alakjai, melyek leghívebben adják vissza azon gazdag átmenetek közvetlen természetét, melyek a szépet, mint szellemi érzést alkotják. Valóban nincs is itt a zenénél tulajdonképeni szemléleti kép, mely a szépnek önmagában végtelenül gazdag összjelenségét bennünk ébresztené, hanem az öntudat közvetlenül a kedélyvilág nemszemléleti, homályos mélyeibe vezettedik, azon végtelenül gazdag átmenetek világába, a hol még semmi sem merevedett meg szilárd fixirozott alakká.

Mínt hogy itt tisztán a szegezethez kötött figyelem játéka jelésíti a nemszemléleti universalis variatiók összvényét, leginkább oly feltételek felelnek meg ezen célnak, melyek a szemléletet pusztán ezen célra teszik alkalmassá és kizárják a kép tárgyi, ismereti vonatkoztatását másra, mely vonatkoztatás a figyelmet az adott szemlélettől másra vonja. A szemléletnek megfelelő való tárgy, vagyis az ismereti, tárgyi vonatkoztatásban felfogott tárgy nem tisztán szemléleti, hanem egyúttal tevékeny gyakorlati viszonyba is lép énkhez, mely hasonlókép ezen ismereti világ mozzanataként fogatik fel. Ezen a figyelmet megosztó és az adott szemlélettől elvonó vonatkoztatás ott szűnik meg legjobban, a hol a tárgy ismereti valója nem felel meg az előidézett szemlélet látszatának, úgy, hogy a szemlélet háttérében lebegő ezen tudat már eleve kizárja a fenti praktikus vonatkoztatást az ismeret körében. De másrészt a szép érzése legtökéletesebb alakjában csakis olyan tárgy által gerjeszthető, mely nem pusztán esetleg egyes oldalaiban, és így töbnyire tökéletlenül felel meg ezen célnak, hanem a mely teljes mivoltában a szellemből magából éppen ezen célra kialakult. Ezekből érthető, hogy a szép csak a

szép látszatban érheti el tökélyét. Itt már most a nemszemléleti universalitás ezen ellentét nélküli birodalmában megszűnik minden egyoldalú korlátolt indulat vagy inger, minden véges cél. A gondolkodás világossága, mint Vischer szépen mondja, itt csak »egy sugár, melyben a tiszta hangulat félhomálya világosságot keres.« »Homeros, Shakespeare és Göthe alakjai felett léghullámok csodaszerű rezgését véljük észrevenni, varázsfonalakat, melyek a világosan határolttól a végtelenbe kifutnak.« »Függöny zárja el a jelenet háttérét, de a szellem fuvalata mozgatja azt és mögötte csodálatos hangok suttogását véljük hallani.« (Vischer, Aesthetik III. r. IV. kötet 5. füzet 837. §) Nemfixirozott jelenségekből, érzésekből nőnek így ki a viszonylag nagyobb körvonalokban állandósított szemléletek. A szemléletinek és nemszemléletinek ezen átmenete tárul ki előttünk a szép érzésében, a hol a végtelenül variált átmenetek kedélyvilágából a szemlélet egy universuma előcsillog és abban elűnik, a mint a jelenség nagyobb körvonaláiban finomabb vagy nagyobb ingadozást, rögtöni vagy lassúbb átmenetet mutat, — a nélkül hogy a szemlélet ezen előcsillogásában »a függöny valóban emelkednék«, — a hol a nemszemléletinek mélyéből varázsszerűen előviláglik a szemlélet gazdagsága és a hol az abstract felfogás által tagadott átmenet, mely az érzés félhomályából a szemlélet napvilágára vezet, ténynyé válik, és azon ösvény, mely az érzés világát e szemlélet világától elválasztani látszik, szellemi életünk tényében át van hidalva. Az aesthetikai érzés ezen tényét kell előbb azoknak tagadni, a kik az érzés és szemlélet, a szemléleti és nemszemléleti közt egyáltalán ezen merev elvont ellentétet fenntartani akarják. A szépben, az érzés elemében meg vannak világítva a szellem sötét mélységei és egyúttal annak aetherikus gondolati magasságai eleven concret eredetükben felfogva. Csak közvetve, ezen nemszemléleti ősjelenség ködfátyolán keresztül látjuk itt előcsillogni a szemléletek világának gazdagságát, a gondolat universalitását. A szemlélet egész világa elmerül így azon egy szép kép elméletében, mely a teremtő szellemben, mint a lotos az indiai tengerből, kivirágzik ezen kedélymélység oceanjából, melynek hullámain ég és föld csak futólagosan tükröződnek vissza.

Áttérünk most a megindítás közelebbi módozatához, mel

itt felette fontos. Az abstract gondolkodás alkalmazásánál nem határoz az alakulat egyedi mivolta, mert éppen az egyediek végtelen variációja alkotja a gondolatot, mint »logikai feltevést«, és így a gondolat »alkalmazható« kivétel nélkül minden egyedi alakra. De az egyedinek megfigyelésénél nem minden egyes alak alkalmas arra, hogy a figyelmet oly módon megkösse és megindítsa, hogy a figyelem átmeneti központjaiban universalis functiót ébresszen, — vagyis minden alak szükségkép logikai, de nem minden alak szép. Ha ezen oldalt nem részletezzük, akkor a szép egyik jellemző oldalát figyelmen kívül hagyjuk. Csak ha ezen alkalmazkodást a szemlélt tárgy egyediségéhez teljes összhangzatba bírjuk hozni a fenn szerkesztett szellemi össz-tényvel, akkor meg van a próba, hogy a fenti functió alapszerkesztése valóban helyes.

A figyelem oly működésével van tehát itt dolgunk, mely azon gazdag, universalis variációkban kifejlő átmeneteket egy jelenlevő össz-tényben intensiv egységben előtűnteti. Bonyolultabb, önmagában változatos egyedi tárgyon azonban a figyelem csak részletről részletre haladhat. Tapasztaljuk, hogy például a szemlélt vonalon a szemlélet mintegy végig fut, a vonal útját a figyelemben végig kísérvén. Látjuk, hogy a figyelem mozgása itt szorosan az alakhoz van kötve, úgy hogy az alak változásával a megfigyelési módozat is hasonlóképp változik. Itt a figyelmet közvetítő idegfonalok finom mozgását vagyunk kénytelenek feltételezni, mely az alak finom részleteinek menetét kíséri, de mint olyan elő nem tűnik. Természetes itt egyrészt, hogy ezen mozgások a mozgási út módozatához képest különbözőképp intézett idegfolyam-combinatiók eredményei, és másrészt, hogy ezen finom mozgás módozatához és ezen fonalak mozgásának combinatiójához képest a figyelő centrumokban különböző folyamok folytán különböző átmenetek létesülnek. Történhet változatos tárgyon ezen megfigyelés olyformán, hogy a következő részletnek előtűnése, mely az előbbihez idegen és azzal kevésbé összefüggő alaki fordulatot és megfigyelési módozatot mutat, elmossa a megelőző behatás nyomait. Ellenkezőleg azon esetben, ha a megelőző behatáshoz rokon, arra, szoros összefüggésnél fogva, utaló új megfigyelési módozattal van dolgunk, minden ilyenmű következő megfigyelési mozzanat nemcsak ujnemű változatos megindítást

fog szülni a figyelmi központokban, hanem egyuttal az előbbi benyomások sorát is föleleveníteni, melyek ilykép a megfigyelési alapfunctióban szoros láncolatot képeznek, úgy hogy végre az összbenyomás oly egészet fog alkotni, melynek minden egyes része a többiek kedélybenyomását ezen összefüggésben és szoros vonatkoztatásban felelevenítvén, valamennyit egyszerre feltünteti és egy jelenlevő gazdag szellemi összetényben egybeforrasztja. A szép tárgynak egyik főkövetelménye tehát az átlátszó akadálytalan áttekinthetőség, melynélfogva minden részlet könnyen a részletek láncolatára és az egészre vezethet, és az egész minden részletének benyomását a figyelő kedélyközpontokban felelevenítvén, azokat egy gazdagon alakult praesens összeténynyé képes egybeforrasztani. Világos itt az, hogy a fenti előnyös feltételek mellett a kedélyben reprodukált benyomások, melyek a kedély magasabb praesens összetényét alkotják ugyan a kedélyközpontokban ébresztett folyamok folytán, de nem az eredeti megfigyelési pályák functiójában létesülnek. De erre a kedélydispositiók bizonyos spontán energiája szükséges, mely nincs meg minden embernél egyformán, úgy hogy a megfigyelésnek ilyen kedélybenyomása célszerű szemléletnél is csak a mondott feltétel mellett és nem mindenkinél és mindenkor áll be. A fentiekből érthető továbbá, hogy miért oly lényeges a szép tárgynál a megfigyelt részletek folytonos szoros összeköttetése és hogy miért zavarja az aesthetikai érzést oly nagy mértékben a szakadozott, darabos tárgy. Minthogy itt minden megfigyelt részletnek kelléke, hogy a másikat benyomásában megerősítse mint rokon változatos átmenet, azért oly kellemetlenül és zavaróan hat a rögtöni, elő nem készített fordulat, — nemcsak a drámában, hanem már az egyszerű szögletes alaknál is. Az eddigiekből magyarázható a szabályos görbe vonalok elementaris aesthetikai benyomása, mely annál erősebb, minél nagyobb változatoságot mutat az alak az áttekinthető, bizonyos szabályok alá vonható egységes átalakulás folytonos összefüggése mellett. Azért szebb az ellipsis mint a kör. A változatoságban és egymást a benyomásban megerősítő, ismételt, és mégis ellentétes irányt követő, tehát az egyenlőségben is változatos alakok, a symmetrikus alakok szépsége is innét világos. Hasonlókép látjuk a zenénél, mikép közvetíti a rhythmus ezen áttekinthetősége és a

melodia szabályossága rokon átmeneti módozatokban az egymást megerősítő, egymásra utaló és így egységes benyomást alkotó gazdagon variált átmeneteket. Igen könnyű itt az alkalmazás a vers rhythmusára és rímére. Indokolva látjuk így a szép tárgynál az egységet és folytonosságot az alakulás gazdagsága mellett, valamint a symmetrikus és rhythmicus ismétlést is.

Ha a tárgynál nem pusztán az elementaris alakot, hanem egyuttal ismereti concret oldalát tekintjük, akkor a részletek tárgyi összefüggése a tárgyon belül közvetíti ezen egységet, és minél tisztábban előtűnik ezen szoros tárgyi vonatkoztatás, annál tökéletesebb lesz ezen egység, mely az egészen keresztülvonuló alaphangulatot teremt a kedélyben. Gondoljunk itt a teher és oszlop viszonyára az antik építészetben vagy a kristályszerű szerves kinövést ábrázoló, szabad egyedi alakok gazdagságának egységes nagyobb vonásaiban áttekinthető képére a goth építészetben. Egy szép tájképnél a legkülönbélebb elmosódó és átmenő színhangulatok és alakulatok már magukban a kedélyhangulatok átmenetének végtelen gazdagságát tükrözik vissza. A kép áttekinthetően összefüggő egységes nagyobb vonásai és részeinek tárgyi vonatkoztatásai folytán létesül így egy uralkodó alaphangulat, mely körül minden csoportosul, és mely ezen gazdagságot egybeforrasztja, a hol minden részlet a másokra utalván és emlékeztetvén azon egységes és egyidejű benyomást gyakorolja, és az egymást megerősítő és felelelő, összefüggő, gazdagon változatos, variált nemszemléleti átmenetek egységes összjelenségét a kedélyben, mintegy megfelelő visszhangként, ébreszti. Ha végre a szemlélet ezen tárgya maga közvetlenül a szellemire utal, akkor ezen szellemi élet mozgásának megfelelő egységes vonatkoztatás csak a szellemi élet mélyen és helyesen megfigyelt tárgyszerű utánpéztésében válik lehetségessé, a hol minden új tény ezen szellemi élet kifolyásaként tűnik fel. Mért is, a művészetnek ezen legmagasabb alkotásaiban nem pusztán az előadott részletek hű képe, az »anyag« az, a mi a szép érzését alkotja, hanem a szellemi tárgy universalis gazdag átmenetének tárgyszerű összefüggésében az »alak« folytán a figyelő kedélyében keletkezett universalisan variált nemszemléleti átmenetek praesens egységes összvénye. Minden külső háborgatás, mely az adott

viszonyok teljes kifejtését megesorbítja, mely tehát az előadott tárgyon kívül szereplő idegen hatalom nyoma, zavarja a szép tárgy benyomását, minthogy a figyelem összpontosított funkcióját zavarja. A szép tárgynak tehát mint önmagában körülzárt zavar-talan szabad egésznek kell jelentkezni. Monoton egyforma benyomások természet szerint ugyanazon idegpályákba vezetetnek és ismételve a kimerültség és elcsigázás, az unalom kellemetlen benyomását teszik, míg a rokon egymásra utaló, egymást élesztő összefüggő gazdag benyomások sora, mely az egyedi példasson változókonyságát, annak átalakulási hajlamát kifejti, a kedélyvilágban a nemszemléleti átmenetek gazdag egységes összétényét alkotván, ellenkezőleg a szerves agytevékenység ezen emelkedésében oly lélekemelő hatást idéz elő a szépben. Azon tárgy azonban, mely a leggazdagabb vonatkoztatásokat egységes alakban képes előtűntetni, az ember maga. Az ember tehát a szépművészet legmagasabb és mondhatni tulajdonképeni tárgya, azon alak, melyben a szép érzését előidéző universalis megindítás követelménye legteljesebben valósul.

Hogy azonban a figyelem átmenetének ezen, csak az egyediben adott gazdagságát el ne téveszszük, nem szabad a szellemi schematikus abstract alakban előtűntetni, vagy egyáltalán az alakításba áttekinthetőséget és szabályt schemaszerű szegénység segítségével behozni, mely az egyedi változatosság gazdagságát eltűnteti, hanem kell hogy az emberinek és szelleminek tudata a megfelelő alkalmas egyedi érzéki alakítás által ébresszessék. Épen ezen ellentétnélküli universalitás az, a mi az embert a művészetnek egyedül tökéletesen megfelelő tárgyává teszi. Nem az teszi széppé valamely tárgyat, hogy az valamely typus vagy faj tökéletes kifejezése, nem abban fekszik az eszmei, mert akkor a bika tökéletes typusának is szépnak kellene lenni, hanem abban, hogy az egyedi alak megfigyelése alkalmas az érzés universalis megindítását létesíteni, feltűntetvén így az egyediben az örökkévalót, universalist, ellentétnélkülit, az alakban az eszmét, mely nem más, mint az universalisnak valószínűsítése a concret egyedi tevékenység ősalakjában.

Itt nyílik alkalmunk egy kiváló modern aesthetikusnak gondolatait álláspontunkról megvilágítani és egyuttal az eddigi abstract aesthetika tökéletlen voltát feltűntetni, mely nem a szellemi

tény concret mibenvoltát fejtegeti, hanem csak egyes genialis észleletek kifejtéséből és alkalmazásából áll. »Az eszmék, — mondja Schopenhauer — »lényegileg szemlélhető természetűek, és így közelebbi határozmányaikban kimeríthetlennék. Ilyennek közlése csakis a szemlélet útján lehetséges, melyet a művészet követ... A puszta fogalom azonban valami tökéletesen meghatározható, tehát kimeríthető, világosan gondolható, mely teljes tartalmában szavakban, hidegen és józanul közölhető«. (Welt. a. Wille u. Vorst. II. 467.).

Schopenhauer érzi itt az igazat, de annak csak részleges és tökéletlen kifejezést képes adni. A szemlélet nyílt, világos, exact, befejezett, — a szép érzelme azonban homályos, aetherikus, nemszemlélhető; a szemlélet szegezett hideg, nyugodt, merev, — a szép érzése azonban a leghatalmasabb belső teremtő élet (l. u. o. 277. o.). A puszta szemlélettel, mely mint olyan határozott, befejezett és korlátolt lényegében meg nem világítható tehát mint Schopenhauer akarja a szép érzése belső végtelenségében, nemszemléleti mystikus félhomályával. A mi a szép tárgyat széppé teszi, az éppen az abban fekvő megindítás a figyelem intensív mozgására, mely végre a szemlélt alakon túl az eleven átmenet, a teremtő őstevékenység megjelentkeztetéséhez vezet, melyből minden feszítési alakulat qualitativ concret határai és így minden szemlélet is eredt. Az elvont schematicus gondolkodásnak nem idegen az egyedi szemlélet, sőt azt variációközeiben foglalja és arra mint bennfoglalt assimilált egyedi mozzanatra az alkalmazásban vonatkozik; de a concret teremtő tevékenység előtünése megszűnik ezen fixirozott alakörnek egyforma egybefoglalásában, az elvont fogalomban, mely ugyan még változékony, de csak a schematicus alakok qualitativ határai közt, úgy hogy azon közbe az összhangzó jellemű alakok bekapcsolhatók és bevonhatók a schematicus képzelet ezen functiójába. A mi azonban a szépben jelentkezik, az nem pusztán a megmerevedett fixirozott alakok ezen változékony sora, hanem éppen a mozgás és tevékenység maga, melyből mindezen alakok eleven átmenetben és csakis így végtelen gazdagságban eredtek. Minthogy itt a holtan fixirozott szemléleti variáció-sor helyébe maguk a tevékeny átmenetek universalis variációi léptek, úgy valóban önmagában végtelenül gazdagabb jelenség tűnt itt elő a

szegezett szemléletek variációjával szemben. Azért oly szegény és üres minden műalkotás, mely elvont schémákból indul ki és nem nő ki a concret élet gazdagságából és a szelleminek minden mozzanataiban tárgyiasan összefüggő gazdag beléletünk hullámaiból. Itt úgy mint a tudományban, a philosophiában is a lángész abban különbözik a pusztá kiváló tehetségtől vagy talentumtól, hogy ez csak a kész fixirozott szemléletek és schémák körében élesebb felfogási és megkülönböztési képességgel mozog, míg amaz az emberi szellem teremtő mélyeibe leszáll, melyekből mindezen szemléletek és schémák eredtek és így ezen ősalap teremtő hatalmánál fogva őseredeti, minden eddigin túlmenő felfogási módozatokkal gazdagítja az emberiség felfogáskörét. Ezen átmenet kimeríthetlen belső gazdagságának köréből még a leggazdagabban kifejtett szemléleti variáció is csak szegényes korlátolt számú hézagos esetek sorát mintegy kiragadja és ezen schematismus változatosságának gazdagsága ezen eredeti teremtő átmenet vátozatosságához úgy viszonylik, mint a kimerített eredmény a természeténél fogva kimeríthetlen, csorduló forráshoz, mint a nemtudatos élet teremtő alapja a schematikus szegénység élettelen és terméketlen pusztaságához, mint a végtelen a végeshez. Más ezen átmenet fogalmi egybevetítése mind ezen fixirozott fogalmi schémákba, melyekben itt schématikusan felfogható a szép lényege, és ezen universalisan variált átmeneti módozatok átélése maga. Ezen valóban nemszemléleti, a szépnek szellemi érzése, azon láthatatlan, kimondhatlan, mintegy alkonyatban eltűnedező, minden szemlélt fixirozott variáció-schémán túlmenő, azzal szemben felfoghatlan, annak egyoldalú felfogásában teljességében feloldhatlan, és mégis tényleg és kétségtelenül az öntudatban adott, kimeríthetlen önmagában végtelen jelenség, a mint azt a szép feltünteti. És mégis ezen illatszerű, láthatatlan, kimondhatlan, egyuttal a leghatalmasabb, a legelevenebb, azon csodaszerű éj, melynek kebeléből a sejtő szellem számára végtelen világosság ered. Schopenhauer éles felfogással az elvont fogalmat mint unitas post rem fogja fel — helyesen, mert az kész szemléletek variációja, — az eszmét ellenben mint unitas ante rem, mert az, a mit itt látunk, a tevékeny teremtő átmenetet tünteti fel universalitásában, melyből minden fixirozott határozottság eredetét veszi. Ezen át-

menet öntudata nem is áll tehát abszolút ellentétben a szemlélettel, hanem a szépet szemlélőben egyuttal azon tudat ébred, hogy ő minden szemlélet eleven teremtő őslényét felfogta nemszemléleti érzésében és ezen ősjelenség hullámain látja előcsillogni a szemléleti világ végtelenségét, »titokszerű« alakokat, melyek a háttérben ellebegnek és nem lépnek elő a »függöny mögül.«

Itt tehát a szemlélet véges határozott világos tárgyai úgy tűnnek elő, a mint azok eredetileg megvannak, mint tevékeny és átmenő és a tevékenység ezen következetesen felfogott eredetileg elválhatlan összefüggésében mint végtelen és örök, mint a térbeli egymásirántiságnak közössége és az egyedi változásstadiumok, az időátmenet alaplényege, a nélkül, hogy az maga szegezett térszemlélet vagy szemléletben megtartott időstadium lenne. Az eszme mint teremtő őstevékenység ezen értelemben tehát valóban, mint Platon és Schopenhauer akarják, a dolgok »tér és időnélküli örök őslénye.« Így lehetséges, hogy az őstevékeny individualis jelenség, Schopenhauer »akarata« lényegileg maga az eszme, az örök ős lét, mely minden változatosságban önmagával azonos, az, melynek ismerete »csak az ismereti alany egyediségének megtagadása mellett lehetséges« (u. o. I. 200.). De ezen ellentétnek tárgyas egysége csak itt, concret álláspontunkról, válik világossá, míg Schopenhauernál Platón eszméje és az általa felállított ő »akarata« egymással ellentétben állítanak minden közvetítés és kiegészítés nélkül. Az abstract világnézet egyáltalán az aesthetikában a szép jelenség szemléleti sajátságának és értelmi ismereti vonatkoztatásainak előadásánál maradt, a szellemi érzés titkának mélyeibe azonban nem hatolt, és így nem is kísérthette meg, a megindító szemlélet és a szellemi érzés szerves egységes viszonyának demonstrációját. Ott a hol haladottabb állásponton genialis felfogással érintetik a szellemi érzés lényege úgy mint Kant-nál, Schelling-nél és még Hegel korszakalkotó aesthetikájában s, az előadás még mindig schemaszerű logikai szinezetet visel.

Mielőtt áttérnénk az aesthetika különös részének vázlatára, még néhány általános pontot vázolunk. A fenséges és bájos nem jeleznek műfajokat, hanem a szépművészet határait. Ott a hol az érzékitő előállítás itt az öntudatnak egyedileg áttekinthetlenségébe vezet át, ott áll be a fenségesnek

öntudata, míg ott, hol a figyelem előtt az idealitás magaslatai eltűnedezni kezdenek, és az öntudat így az egyedi érzéki inger határait megközelíti, ott keletkezik a bájosnak érzése. A valódi művészetnek azonban nem szabad ezen határokat túllépni, különben a képnélküli gondolati általánosságban vagy az érzékileg kellemesben és ingerlőben vész el. A rútnak felfogása ellenben ott áll be, a hol bonyolult, magasabban szervezett típusok, melyek mint olyanok kiválóan a szép érzésének ébresztésére alkalmasok, és így az érzést ébreszteni is kezdik, háborgató és idegen vonások által ezen csirázó benyomás kifejlését megakasztják és megrontják. A tökéletes rútság tehát csak ott található, a hol a tökéletes szépséget lelhetjük — az embernél. A rút érzése, a mely ilykép meggátlási tünetet képez (Hemmungserscheinung) mint ilyen positiv megtagadás határozottan kellemetlen és kinos benyomást gyakorol.

Az aesthetika systematikus kifejtése részletezi már most a módozatokat, melyekben az eszményinek ezen tudata célszerű külső vagy képzeleti egyedi alakításban valósítható. Itt először is az előállító művészeteket, melyekben a megindító érzéki tárgy mint ismereti kültény és kültárgy adva van, meg kell különböztetni azon művészettől, melynek megindító érzéki tárgya csak jelek által közvetítve a képzeletben van adva. Az első csoportba tartozik a plasztika és a zene, — a másodikat képezi a poesis.

A plasztikai művészet az egyszerű szerves létalkotást, mely végre a gazdag és szabad szerves alkotás képeihez emelkedik, egységes alaki és dinamikus áttekinthetőségében előállítja az építészetben. Ezen alakításnak az egyedi részletekben is áttekinthető, önmagában nyugvó gazdag egészét állítja elő a clasikus építészet. A részleteiben roppant gazdagon kifejlett, csak általános nagy vonásaiban áttekinthető és ilykép a határtalanba és eszményibe feltörekvő alakban, mely a szellemit, a belsőt magát végtelen gazdag variatívóinak synthesisében ábrázolja, állítja elő a romantikus építészet. Önmagában körülzárt, befejezett, a szelleminek teljesen megfelelő egyedi áttekinthető alakban, az emberi alakban alkotja a szépet a szobrászat. Ezen merev, megdermedt szemléleti alakok birodalmából még mindig nyugodt szemlélet aetherikus finom

rezgéseinek és átmeneteinek árnyalatain keresztül vezet minket sokkal közvetlenebb módon az érzés birodalmába a festészet. Magát ezen fixirozott rezgés világát, mely megszűnik szemlélet lenni, mely a kedély állapotait, a nemszemléleti átmeneteket legközvetlenebb, legintensívebb módon megindítja, — állítja elő a zene.

De magában ezen belvilágban mozog végre a költészet, melyet csak pusztá szó és jel közvetít a külvilággal. A poesis nemcsak a szellemit és emberit cselekvő viszonyaiban a külsőleg történőben képes reprodukálni az epikai költészetben, hanem a képzelet megérzékítésének fonalán magába a kedély mélyeibe szállani és annak hullámozását visszatükrözni a lyrikus költészetben, és végre az egységes egyedi szellemi életből kifolyó külcselekvést előállítani a dramatikus költészetben. A költészet ezen legmagasabb alakja eleven előállításban, a színészetben egyesíti már most a művészet előállító és képzeleti alakját. A művészet ezen legtökéletesebb alakjának fajtái, melyekben minden művészet végcéljai egyesülnek, minden művészetre alkalmazhatók, úgy hogy azt mondhatjuk, hogy minden szép mű vagy tragikai vagy komikai, vagy harmonikus színezetet visel.

A művészet ezen végcélja az emberi szellem belső végtelenségének egyedi alakban való demonstratiója. Önző és korlátolt véges célok hiúságának, illusiójának, semmiségének feltűntetése, az eszményi emelkedettség méltóságával szemben, mely a háttérben előviláglik, képezi a komikus művészet feladatát. Ezen belső végtelenség, az ember ellentét nélküli öslényének kifejtése azonban éppen ott mutatkozhatik legtökéletesebb alakjában, a hol minden fonalak megszakadnak, melyek őt a véges egyedi érdekek hálózatával összefűzik, a hol az élet minden véges egyedi céljai számára elveszettek látszanak. Itt támadhat fel ezen öntudat teljes tisztaságában és fejtheti ki egész belső hatalmát addig nem sejtett magasztosságban, a hol most már belső idealitásának isteni önbizalma sejteti, hogy egységének veszedelmében is mindazonáltal azon tökéletesnek, melyben valódi lényegét látja, valósulni és győzni kell. Itt mutatkozik, hogy az emberi lény tulajdonképpen függetlenül a sors minden kedvezményétől és a föld minden hatalmától, sőt éppen az ellenző

Mily művészi társadalmi hatalom tényezőivel való harcában, ezen közösség öntudatában, mely őt minden emberivel egyesíti — és ez éppen a pathos a — saját legmagasabb célját ellentállhatlanul valósítja akkor, midőn a szellemnek oly magaslatára száll, a hol saját jobb valódi öslényének, eszményiségének örök valósítását minden emberiben tudja. Ezen »tisztulási processus« előállítása, mely végre az egyediséget az élet vésteljes harcában a végesség minden salakjától tisztítja és az ellentétnélküli közéletbe felemeli, mely egyedi életének valósága, — képezi a tragikumnak nagy feladatát.

Zombor.

Schmitt Jenő.